

СВІТОГЛЯД ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ НАУКИ З ІНШИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

С. Ф. Шевчук

кандидат філософських наук

доцент кафедри суспільних наук,

Житомирський національний агроекологічний університет,

м. Житомир, Україна

Спростовується позиція про існування «наукового світогляду», як універсального, що має виключно наукове обґрунтування. Доводиться, що світогляд є результатом взаємодії науки, філософії, релігії, мистецтва тощо. Констатується, що лише через діалог різних фрагментів культури вибудовується каркас зв'язку індивіда зі світом, формується його світогляд.

Ключові слова: наука, релігія, філософія, культура, світогляд.

Опровергается позиция о существовании «научного мировоззрения», как универсального, имеющего исключительно научное обоснование. Доказывается, что мировоззрение есть результатом взаимодействия науки, философии, религии, искусства и т.п. Констатируется, что только посредством диалога разных фрагментов культуры выстраивается каркас взаимосвязи индивида с миром, формируется его мировоззрение.

Ключевые слова: наука, религия, философия, культура, мировоззрение.

The position as to the “scientific world outlook” existence, which is considered to be universal, that has absolutely scientific grounds is simplified. The paper substantiates that the world outlook has evolved from the interaction of science, philosophy, religion, art etc. It is stated that only due to the dialogue between different cultural fragments the individual and world relation as well as outlook carcass are shaped.

Key words: religion, philosophy, science, universe, culture, world-view.

Ще недавно на Заході пануючою орієнтацією була ідеологія сцієнтизму, коли наука бачилась найважливішим фактором соціального життя і претендувала на роль єдиної можливої форми знання, універсального засобу вирішення всіх проблем людського буття. Заслуга формування світогляду також приписувалась цілковито науці. Саме там була сформульована думка про те, що філософія трансформується в деяку модель наукового мислення і зберігає свій «специфічно філософський характер рефлексії» до того часу, доки не виявиться розчиненою і спростованою в науці та через науку.[2,108].

Так, німецький філософ науки О.Маккард фіксує «кінець» традиційної філософії як вчення про світ і людину в їх цілісності.[1,с.109]. Отже, функція філософії як головного чинника формування світогляду ставилась також під сумнів. Останнім часом серед західних дослідників зростає інтерес до соціально-культурних контекстів розвитку науки.

Думка вітчизняних філософів з цього питання викладена у філософському словнику: «Міркування про існування «наукового світогляду», тобто універсального світогляду, що має лише цілковито наукове обґрунтування, слід вважати заблудженням. Цей забобон отримав широке поширення з часів Просвітництва і до цього часу панує в позитивістськи орієнтованому мисленні»[4,563]. Над різними аспектами проблеми формування світогляду у різний час працювало багато філософів. Це такі відомі вчені, як М. Бердяєв, О. Лосєв, А. Канарський, С. Кримський, В.С. Горський, П.С. Дишльовий, М.В. Попович, В.І. Шинкарук, В.П. Андрущенко, Л.В. Губернський, Н.М. Буринська та багато інших.

В цілому розділяючи позицію вітчизняних філософів з цієї проблеми, ми ставили перед собою мету обґрунтувати думку про те, що світогляд формується не лише засобами науки, як на цьому продовжують переважно настоювати західні вчені, а він є наслідком складної взаємодії науки з іншими елементами духовного життя суспільства, зокрема релігією, філософією, мистецтвом. Для цього були залучені факти з історії людського пізнання; зроблена спроба співставити та порівняти в деяких аспектах науку, релігію та філософію, що дозволило виявити взаємовплив і взаємодію вказаних фрагментів культури один на одного і на формування світогляду.

Дійсно, деякі частини сучасного світогляду були досягнуті не шляхом лише наукових пошуків чи наукової думки, - вони увійшли в науку ззовні: з релігійних ідей, з філософії, із суспільного життя, із мистецтва.

Так, давнє прагнення наукового світоспоглядання виразити все числами, пошуки довкола простих числових відношень проникло в науку із найдавнішого мистецтва – із музики. Виходячи з неї, числові шукання проникли шляхом релігійного натхнення у найдавніші наукові системи. Перші впливи музичної гармонії наявні вже в гімнах Рігве-

ди, в яких числові співвідношення знаходяться у певній аналогії з музикою та піснею. Тісно пов'язана з релігійним культом, впливаючи на нього і сама зміцнюючись і поглиблюючись під його враженням, швидко розвивалась музична гармонія. Дуже швидко були знайдені в ній прості числові співвідношення. З того часу пошуки гармонії (у широкому сенсі), шукання числових співвідношень є основним елементом наукової роботи. У концепціях сучасних вчених число та числове співвідношення відіграє таку ж роль, яку вони відігравали в стародавніх общинах, пов'язаних релігійним культом. Тут і тепер помітні ясні сліди давнього зв'язку науки з релігією.

Існує переконання, ніби точне знання можна отримати лише тоді, коли до пояснення явищ та їх опису можна застосувати символи та побудови математики. Це прагнення послугувало і служить розвитку наукового світогляду, але привнесено воно було ззовні, воно не впливає з руху самої наукової думки. Воно привело до створення нових розділів знання, наприклад, математичної логіки. Але немає ніяких підстав думати, що в подальшому розвитку науки всі явища, підвладні науковому поясненню, будуть підведені під математичні формули; не можна думати, що в цьому полягає мета наукової роботи. І все ж не можна заперечити значення таких пошуків, такої віри, так як лише вони дозволяють розширити межі наукового знання.

У науці панує сувора логіка фактів, точність наукового знання, перевірка кожного наукового положення шляхом експеримента чи спостереження, констатація наукових фактів, вилучення помилок. Наука та науковий світогляд є результатом такої роботи людського мислення. Таким шляхом досліджена величезна кількість фактів та явищ. Характерною рисою розвитку науки є те, що він розширюється та поширюється не лише шляхом таких логічних, ясних прийомів мислення.

Вивчаючи історію науки легко переконатись, що джерела найважливіших сторін наукового світогляду виникли поза сферою наукового мислення, проникли у нього ззовні, як увійшло в науку ззовні уявлення про світову гармонію, спрямованість до числа. Такі елементи нашого наукового мислення, як атоми, матерія, спадковість, енергія, інерція тощо, увійшли в світогляд з інших сфер людського духу; вони зародились і розвинулись під впливом ідей та уявлень, чужих науковій думці.

Науковий світогляд розвивається у тісному спілкуванні та широкій взаємодії з іншими сторонами духовного життя людства. Відокремлення науки від діяльності людини в сфері релігії, філософії, суспільного життя чи мистецтва неможливе. Усі ці прояви людського життя тісно переплетені між собою і можуть бути розділені лише в уяві. Наука не може існувати в ізоляції від інших сфер людської діяльності; судячи із спостереження за розвитком науки, всі ці сторони людської душі необхідні для її розвитку, вони є живильним середовищем, з якого вона дістає життєві сили, тією атмосферою, в якій відбувається наукова діяльність.

У наш час, в епоху виняткового розквіту наукового мислення, цей тісний та глибокий зв'язок науки з іншими течіями духовного життя людства часто забувається: доводиться чути про протиріччя між науковим і релігійним, між науковим і філософським і навіть між науковим та естетичним світоглядом. Серед течій наукового світогляду існують напрямки, які вважають, що власне науковий світогляд може замінити собою світогляди релігійний чи філософський; іноді доводиться чути, що роль філософського світогляду і навіть творча роль філософії для людства закінчилась і в майбутньому повинна бути замінена наукою. Так, наприклад, німецький філософ науки Н. Луман прийшов до висновку, що філософія і стверджувана нею особистісна «ідентифікація розумних суб'єктів» належить до факторів, що ускладнюють життєвий процес і навіть заважають виживанню суспільної системи.[3, 110]. Але такий погляд навряд чи сам може витримати наукову перевірку. Ніколи до цього часу не спостерігалось в історії людства науки без філософії, і, вивчаючи історію наукового мислення, бачимо, що філософські концепції та філософські ідеї входять як необхідний елемент, пронизуючий науку елемент у всі часи її існування. Лише в уяві, що не відповідає дійсності, наука і науковий світогляд можуть існувати самі по собі; розвиватись без участі ідей та понять, розлитих у духовному середовищі, створеному іншим шляхом. Говорити про необхідність зникнення однієї із сторін людської особистості, про заміну філософії наукою або навпаки, можна лише в науковій абстракції.

В історії науки і філософії вже був пережитий період подібних тверджень. Протягом багатьох століть різні форми християнських церков протиставили культурному життю європейських народів вчення про єдиний релігійний світогляд, який замінив повністю і виключно всі форми світоглядів, наукового і філософського. В результаті одержали лише багатовікову боротьбу людей науки з вченням теологів. У цій боротьбі остаточно визначилась сфера, підпорядкована науковому відомству, і в результаті якої релігія, безперечно, очистилась від історичних нашарувань, які нічого спільного з нею не мали.

Справді, католицтво у своїй віковій історії не раз спів ставляло питання про своє існування з певними частинами наукового світогляду. Воно спів ставляло з релігійними догматами питання про форму Землі, характер її руху, спосіб і час походження людини, положення її поряд з іншими органічними істотами тощо. Проходили віки, питання ці вирішувались не на користь католицьких догматів, але незважаючи на це, католицтво не лише не зникло,

Воно стало в XIX столітті набагато сильнішим, ніж в інші епохи своєї історії. Деякі з цих положень цілком уживаються з ученням цієї церкви і цілком нею визнані. І це незважаючи на те, що католицька церква – один з найбільш консервативних виявів релігійного світоспоглядання.

Якщо ж придивитись до історії християнства у зв'язку з його віковою суперечкою з наукою, ми побачимо, що під впливом останньої розуміння християнства починає набувати нової форми і релігія піднімається на такі висоти і опускається на такі глибини людської душі, куди наука за нею не може прямувати.

Ймовірно, до того ж приведуть і ті настрої, які спостерігаються тепер в науці, коли наука стає стосовно релігій в положення, яке тривалий час стосовно неї займало християнство. Як християнство не переборолло науки в її сфері, але в цій боротьбі глибше визначило свою сутність, так і наука в чужій для неї сфері не зможе зламати християнську чи якусь іншу релігію, але конкретніше визначить і вияснить форми свого відомства.

По суті, як бачимо, взаємно впливаючи одне на одного, всі ці сторони духовного життя людства цілковито різні за відведеною їм сферою. Така різниця не викликає сумнівів для етики, мистецтва чи суспільного життя – у всякому випадку настільки, наскільки вони співставляються з наукою. Інакша ситуація з релігією та філософією. Протягом вікової історії ці вияви людського духу давали відповіді на одні й ті ж конкретні питання людської особистості, виражали їх однаковим способом у формі логічних висновків і побудов.

Розглянути питання про співвідношення релігії та філософії не можна, не зрозумівши до кінця, що таке філософія та релігія. Найважливіші ідеї про філософію та релігію, що йдуть від епохи Просвітництва, подають справу так, що між філософією та релігією неминуха розбіжність. А сама релігія уявляється як деяка сліпа віра, як думка церковного авторитета, що сприймається на віру, без будь-якої перевірки, без самостійного судження особистості. При цьому зміст цієї віри або – в кращому випадку – такий, що істинне знання про нього неможливе, або навіть такий, що прямо суперечить висновкам наукового знання. Філософія, навпаки, є вільне, далеке від будь-яких емоційних тенденцій, суворе знання, що ґрунтується на доказах та логічних розмислах. Між тією та іншою неминуха прірва. Дійсно, для філософського виправдання віри, для співпадіння філософії та релігії потрібно було б, щоб ірраціональний, по суті, нічим не мотивований зміст релігійної віри був би логічно доведеним. Але будь-яка сумлінна спроба у цьому напрямку відразу ж веде до протилежних наслідків.

Цьому поширеному уявленню слід протиставити більш давню, універсальну традицію у розумінні сутності філософії. Згідно цієї традиції, зонайменше, предмет філософії та релігії співпадають. Філософія за своєю суттю, за своїм універсальним завданням є не логіка, не теорія пізнання, а осягнення універсалу. Таким є домінуюче розуміння філософії в античній та середньовічній думці. Однак, і в філософії Нового часу, насиченій раціоналізмом та безвір'ям, такі мислителі, як Мальбранш, Спіноза, Лейбніц, Фіхте, Шеллінг, Гегель дотримуються такого ж розуміння.

З цим уявленням про предмет філософії пов'язане уявлення про природу філософського знання. Філософія не є системою відірваних, абстрактних понять, побудованою шляхом розмислів; філософія є, по суті, споглядання, розсуд, первинне осягнення абсолютного і вираз його за допомогою понять, що логічно відтворюють взаємопов'язаність все єдиного, яка сприймається безпосередньо. Філософія, коротко кажучи, є посильний опис безпосередньо осягненої картини буття мовою логічних понять. Тому, щоб здійснити це завдання потрібна зосередженість уваги на першооснові буття, котра повсякденною свідомістю не сприймається, напруженість волі, потяг до духовного споглядання. Щоб побачити предмет філософії потрібно, як говорив Платон, «повернути очі душі», потрібно здійснити якийсь цілісний духовний поворот, внаслідок якого досягається просвітлення духу. Філософська творчість передбачає, таким чином, релігійну налаштованість і релігійну спрямованість духу; в підвалинах будь-якого філософського знання лежить релігійна інтуїція.

Але, якщо невірне уявлення про філософію, як якусь безпристрасну майстерність побудови системи абстрактних понять, то не менш помилковим є уявлення про релігію як сліпе засвоєння на віру непереверених традиційних вчень про Бога.

Вже простий неупереджений феноменологічний аналіз релігійної свідомості показує, що попри все розмаїття форм релігійності, будь-яка релігійна віра, в кінцевому рахунку, спирається на момент безпосереднього відчуття Божества, живого доторку до божественного, відчуття реальної присутності і реальної близькості Божества, тобто таїть у собі якусь первинну і безпосередню, особисто сприйману достовірність.

Отже, за своєю основною сутністю філософія і релігія не такі вже далекі та різні духовні спрямованості, якими їх бачить просвітництво, але навпаки, внутрішньо споріднені одна з одною.

Звичайно, між релігією та філософією існує розмежування, яке у свій час чітко фіксував І. Кант. Але треба зауважити, що і релігія, і філософія належать до духовних основ людської буттєвості; звідси вони межують у з'ясуванні їх суті, хоча й дають різні відповіді на одне і те ж.

Релігія найбільшою мірою відноситься до «сєкровеного» в людському існуванні, через неї здійснюється і причетність до непізнаних космічних витоків людського існування. Як писав С. Булгаков: «Релігія є активний вихід за межі свого я, живе почуття зв'язку цього кінцевого і обмеженого з безкінечним і вищим, розширення нашого почуття в безкінечність, в прагнення до недосяжного вдосконалення»[1,201].

Розглядаючи проблему співвідношення релігії та науки слід наголосити, що в нашій літературі тривалий час існувала надмірно спрощена оцінка релігійного знання і перебільшена гносеологічна та практична значимість науки. Однак, останнім часом намітилась стійка тенденція, з одного боку, до пошкваллення релігії, з іншого боку, до нароста-

ючої критики на адресу науки. В сучасному філософському аналізі науки досить значною є критика однобічного сцієнтизму і виправдання незаслужено принижених поза наукових форм знання.

Традиційна боротьба релігії та науки виявила ряд плідних ідей. Одна з них зводиться до того, що конфлікт між релігією та наукою вказує на існування в межах релігійної ідеології елементів знання, які можуть бути співставлені з положеннями та висновками науки. У той же час формування будь-якої розвиненої релігійної системи передбачає асиміляцію значень та цінностей, норм та приписів, практичних навиків і теоретичних узагальнень, якими володіє людство на певному етапі свого розвитку.

На основі вироблених людством знань складається світогляд, у якому власне релігійні ідеї переплітаються з філософськими, естетичними, етичними, природничонауковими та іншими уявленнями.

Протягом попереднього століття здавалось, що висновки науки та релігійні вірування вступили між собою в явне протиріччя, вихід з якого можна було б знайти лише шляхом відмови або від вчення науки, або від релігійних доктрин. Сьогодні зважаючи на те значення, яке мають для людства релігія та наука, можна стверджувати, що від вирішення питання про відношення між ними нинішнім поколінням залежатиме подальший хід історії. Адже у цьому випадку ми маємо справу з двома могутніми силами, які впливають на людей і протиставляють їх одне одному – силою релігійних інтуїцій і силою потягу до точного спостереження та логічної дедукції.

Релігія і наука є виявами різних типів фундаментального досвіду людства, фрагментами людської культури, які запропонували різні шляхи досягнення Блага.

Людина живе у двовимірному світі: тому, що даний їй у процесах пізнання, і тому, що залишається незбагненим нею і, не виключено, не може бути даним їй у пізнанні через обмеженість її існування простором, часом, в якому вона перебуває, та іншими особливостями людської буттєвості. Як зауважує С. Франк: «Незбагненне по суті, трансцендентне, не може бути розгадане, бо його «розгадати» означає раціонально визначити, а це суперечить самій його суті» [5, 307]. Перебування людини у незбагненному світі потребує форм доручення до нього, які мають позазнанієву природу. Це такі фрагменти культури як релігія, філософія, мистецтво, містика, які не мають пізнавального призначення, а являють собою інший спосіб долучення до універсуму. Людина здатна не лише відтворювати його таким, яким він постає перед нею в практично-діяльній відносині, але й уявляти, вигадувати його, зображати у формах уяви та фантазії. Уявлення спонукає пізнавальний пошук, приводить до проникнення у втаємничене, але не меншою мірою воно духовно конструює каркас зв'язку індивіда з Космосом.

Отже, до формування світогляду долучаються, окрім науки, такі елементи духовного життя суспільства, як філософія, релігія, мистецтво та інші, що мають позазнанієву природу, не перестаючи бути основами людської буттєвості, фундаментальним досвідом людства. Лише в діалозі з іншими фрагментами людської культури сучасна наука вибудовує каркас зв'язку індивіда з універсамом, формує світовідношення, необхідне людині для визначення свого місця та перспектив розвитку.

Література

1. Булгаков С. Н. Философия хозяйства [Текст]. – М.: Директ-Медия, 2014. – 265 с.
2. Григорьян Б. Т. Что такое философия и зачем она? // Вопросы философии. – 1985. – № 6. – С.107–119.
3. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура [Текст]. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с. – (Мыслители XX века).
4. Философский словарь [Текст] / авторы-составители: И. В. Анрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линешкий, А. В. Шуба. – К.: А.С.К., 2006. – 1056 с.
5. Франк С. Л. Реальность и человек [Текст] / сост. П. В. Алексеев; прим. Р. К. Медведевой. – М.: Республика, 1997. – 479 с. – (Мыслители XX века).